

Kælderen

Af AKSEL HELTOFT

Med tegninger af Sven Havsteen-Mikkelsen

Udgivet 9. april 1990 af Danmarks kirkelige Mediecenter

Poul Kristensens Forlag

ØFTEN var slimet og tung i kælderen. Der lugtede af snavset tøj, syge mennesker og alle slags uddunstninger. 500 mennesker af alle nationer var stuvet sammen. Nødtørften blev besørget henne i hjørnet, hvor der stod en stor tønde uden låg. Det lugtede ikke godt i kælderen, men vi følte ingenting.

Vi sad tæt sammen på trebenede skamler og flettede måtter. Vi flettede af gamle bildæk, der var skåret i strimler. Det var til civilbefolkningen.

De fleste af fangerne havde nok ikke mange uger igen. Tynde pjalter røbede nogler, som ellers ikke ses på mennesket. Det skete hver dag, at en og anden forsvandt fra kælderen og aldrig kom igen.

Jeg selv havde det godt. Jeg var dansker og fik pakker hjemmefra. Det var ikke svært at lukke pakken op, når man vidste, at hundrede par sultne og forundrede øjne fulgte ens mindste bevægelser. Jeg skammede mig, hver gang jeg spiste den gode mad, som gode mennesker sendte herved. Hvorfor skulle jeg have det bedre end dem? Fordi jeg tilhørte en anden nation. Fordi jeg var dansker.

Lejrkommandanten, som påstod, at han personligt havde skudt 28.000 jøder med maskingevær i Lublin, havde engang hånende sagt til de andre, at hvis de havde behandlet tyskerne ligeså loyalt, som danskerne havde, havde de også fået pakker. De så undrende på os. Vi bøjede hovedet i skam, og den gode mad blev værd i halsen som 30 sølvpenge.

Dørvagten gjorde nu et tegn, og som eet sus blev der hvisket gennem kælderen:

S.

De stive fingre blev rappere, og de, der havde hue på, fik den hurtigt ned fra deres glatbarberede isse. De færdige måtter blev i hast lagt over på en skammel, for at de kunne se ud af flere. Øjnene blev stift rettet mod fletværket, som om de ikke kunne se andet.

Vi kunne ikke se ham, men følte, at han måtte være der. Jeg skævede til siden og så den grønne hjælm og en halvanden meter lang svajende knippel af rågummi. Jeg så hastigt på Polakken overfor. Han blinkede igen. Tyskeren ved siden af kneb mig i låret af spænding. Jeg kneb igen og flettede uden ophør.

Vi kunne mærke det, før det skete. Det høje, rungende brøl fra S.S. bekræftede, at der nu ville komme afveksling i den endeløse dags tunge rytme.

»Komm mal hier!«

Vi tumlede op fra skamlerne og stimlede til. S.S. stod stor og almægtig foran en lille, indtørret mand med grønne vanter. *Med grønne vanter!* Som S.S. plejede at gå med. Efterhånden som det gik op for os, hvad der var i vejen, afspejledes den højeste rædsel i de magre ansigter. Manden havde stjålet vanter i S.S.-depotet.

»Du hast geklaut!«

Manden forklarede med bævende stemme på gebrokkent tysk, at han havde fået vanterne af en kammerat.

»Ich nicht geklaut. Ich von kamerad bekommen.«

Det var en dyd både at stjæle og lyve i lejren, når man kom godt fra det.

Det var en russer.

S.S. smilede bredt i sit tykke ansigt, og henvendt til os andre forklarede han det moralsk forkastelige i at stjæle. Hvad ville det ikke blive til i et samfund, om alle stjal! Han slog appellerende ud med hånden. Nogle af fangerne rystede også betænkeligt på hovedet, mere fordi de tænkte på følgerne for den stakkels russer, end fordi de billigede det udviklede samfundssystem.

Manden rev de grønne vanter af sine bulne og vablede fingre og rakte dem til S.S. Han slog dem til jorden med sin stok.

Manden faldt på knæ foran S.S., rakte sine foldede hænder op mod ham og sagde: »Bitte!« S.S. sparkede til ham, så han faldt om.

»Und jetzt!«

S.S. hævede langsomt det tykke, svajende gummi, så langt han kunne nå tilbage.

Jeg så hen på min ven, Polakken. Han havde et anspændt udtryk i ansigtet, og hans hænder var knyttede. Hans øjne mødte mine, og jeg så i dem et glimt, som forvirrede mig. Hvad tænkte manden på? Det var noget udsigeligt sørgmodigt. Det var noget uendeligt selvbefrejdende. Pludselig vidste jeg det. Jeg fandt det dybt nede i mig selv. Nu myldrede det frem. *Hvorfor lader du dette ske?* Hvorfor springer du ikke frem og hiver pisken fra S.S.? Du behøvede jo ikke at slå S.S., bare tage pisken og smide den hen i en krog. Straffen ville blive døden. Det var

sikkert. Men var du ikke parat til dette? Var der nogen rimelighed i at prædike fasthed hjemme i København, når du var svag her, hvor der stod liv på spil?

Nå, han vil blive slået alligevel, sagde fornuften. Nej, du kan aflede opmærksomheden. Ja, nu vidste jeg, hvordan det skulle gøres. Jeg kunne gå hen til S.S. og se ham længe og indtrængende i øjnene. Ikke sige noget, blot se ham roligt ind i øjnene.

Jeg gjorde ingenting. Stod som naglet til jorden og tænkte på et ord, som en kendt ungdomsleder engang havde sagt til mig: »Skal jeg dø for en sag, vil jeg minsandten hænges på Rådhuspladsen, intet er så trist som at blive kvalt i en baggård!«

Her var forklaringen. Der var ingen til at se, hvorfor jeg døde hernede. Hvem fik at vide, at jeg havde givet mit liv for en anden. Her døde 100 om dagen, og der var ingen, der lagde mærke til mig.

Hernede blev mennesket reduceret til sin virkelige størrelse. Hver dag gav nye vidnesbyrd på menneskets afmagt og grænseløse ynkelighed. Menneskets storhed derhjemme i formernes relative verden blev uvirkelig. Her stod det nøgne menneske og så ned i sit usle og lurvede indre. Det var bundløst af troløshed og fejghed. Selv det sidste skuespil foran den store tærskel kunne spilles med eet eneste ord: forfængelighed.

Jeg gjorde ingenting.

Da faldt det første slag. En skarp svirren i luften, et hårdt smeld. Et skrig fra manden og så en undertrykt stønnen. Nu faldt det næste, og blodet piblede frem gennem det tynde tøj i en stribe fra skulderen og nedefter.

S.S. var i stødet idag.

Jeg så rundt på mine medfanger. Der var alle nationaliteter. Hollændere, russere, tyskere, italienere, belgiere, franskmænd, ja, en stor, sort neger fra Afrika, der nu havde set den hvide mands kultur.

Alle havde det samme blik i øjnene. En blanding af nysgerrighed, rædsel og harme. De så ud, som om de ikke ville undvære den mindste enkelthed i det, der skete, og samtidig ønskede sig langt bort. De så ud, som om de kunne begå mord om et øjeblik. Alle øjne udtrykte det samme. Ingen var ligegyldig.

Mit blik mødte Polakkens. Han havde set det samme som jeg. »Ja«, hviskede han, »russen, deutschen, holländer, dänen, polen, ja, *wir sind alle eins*«.

Vi er alle ens. Jeg vidste godt, hvad han mente. Vi følte det samme overfor det, der skete. Det menneskelige havde vi fælles. I lejren følte vi os ikke som forskellige nationer. Vi kæmpede mod det samme. Vi følte det samme. Selv den tyske fange, jeg stod ved siden af.

I lejren faldt kunstige skranker bort, former sløjfedes, og mennesket stod nøgent og var evig godt og evig ondt. Som nu i kælderen. Vi følte alle det samme over for det, der skete.

S.S. lod piskene falde for tredje gang – fjerde – femte – det regnede med slag. Svirren i luften, stønnen og piben og skrig. Sveden løb ned af S.S. Blodet løb fra russerens ansigt og tøj. Han stønnede ikke mere. Han tog blot imod. Han var nok død nu. Det var ikke noget menneske. En blodig masse med trevler af tøj. S.S. så ingenting. Han slog og slog. Hvert slag kunne vi mærke inde i os. Som en vild slog han på den livløse klump.

»*Das ist genug!*« råbte Polakken ude af sig selv. »*Das ist genug,*« gentog vi alle som med een dump røst. S.S. sænkede piskene og så forbløffet rundt på os.

Hans blik standsede ved Polakken.

I det samme kom Jesus ind i kælderen.

Jeg havde aldrig set Jesus før, så jeg brugte øjnene godt for at suge alt til mig. Vi kendte ham alle sammen, og jeg kan se ham livagtig for mig, som han dengang så ud. Alligevel er det umuligt for mig at beskrive ham fyldestgørende. Vort sprogs ordforråd, vore begreber slår ikke til, ligesom vor fornuft ikke gør det. Og desuden vil jeg beholde noget for mig selv.

Jesus så ikke ud, som jeg havde tænkt mig, og som den traditionelle opfattelse har fået udtryk. Men det er umuligt at sige, om Jesus var smuk eller grim, om hans hoved var rundt eller aflangt, om han var sort eller hvid, om han gik hurtigt eller langsomt. Det går simpelthen over vor vante begrebsverden, og jeg mener selv nu bagefter, at det hele er noget underligt.

Det eneste, der står klart, er dette, at han samtidig med at være det, som jeg ikke kan beskrive, tillige var et almindeligt menneske.

Den eneste vurdering, jeg kan give, er denne, at det var det allerstørste, vi nogensinde havde oplevet og nogensinde kunne opleve.

Samtidig skete der det, at det slimede kælderrum blev helt forandret. Ikke således, at det ikke så ligesådan ud, og at de trebenede skamler ikke forblev de samme. Men der lagde sig over kælderen en blanding af noget lyserødt og blå og så det, man forstår ved ordet fred. Det var langt smukkere end Grundtvigskirken derhjemme i København. Der var tilmed hyggeligt. Selv latrintønden henne i hjørnet passede bedre ind i det hele end det lifligste orgel. Her er det godt at være, tænkte jeg, og jeg syntes, at der var blevet så højt til loftet, at jeg i ro kunne bygge en lade større. Vi følte det allesammen. Nu bagefter synes jeg, det er noget mystisk.

Vi stod alle som naglet til jorden, men ingen af os var angst. Ikke engang S.S., hvis mund stod på vid gab af forbløffelse. Jeg kunne se, at han kendte Jesus.

Jesus så ikke på ham, og han så ikke på os. Men jeg tror nok, at han vidste, at vi stod der. Han så kun på det sønderslåede menneske ved vore fødder. Hans ansigt udstrålede en kærlighed, som ikke kan siges med ord, skønt den var i slægt med den kærlighed, som findes blandt mennesker. Jesus bøjede sig ned over russeren og kyssede ham blidt på den blodige, ophovnede kind.

Manden, som vi troede var død, lukkede det ene øje op. Det andet var klistret af blod. Da han fik øje på Jesus, lyste hans mishandlede ansigt i barnlig glæde. Med stort besvær rakte han sin ene hånd ud mod Jesus, og Jesus tog den i begge sine, idet han bøjede sig lidt frem.

Det var så ubeskriveligt smukt, at vi andre uvilkårligt stod med et stort, bævende smil om munden. Også S.S.

Da sank russeren sammen, og det usigeligt skønne udtryk, som havde ligget over hele den skamferede skikkelse, forsvandt.

Jesus lagde blidt hånden fra sig og gik ud af kælderen.

Med ét var det som før. Kælderen blev atter fugtig og slimet. Jeg kunne fornemme en skarp lugt henne fra hjørnet.

I lang tid stod vi stille.

Da rørte S.S. på sig. Han samlede pisken op, som han havde tabt på cementen. Stemmen rystede lidt, da det lød:

»*Austragen! Fertigmachen! Zur arbeit! Was!*«

To mand bar russeren ud.

Der lå et par grønne vanter i noget blodigt.

Vi andre famlede tilbage til skamlerne og fortsatte arbejdet i dødens og livets kælder.

EFTERSKRIFT

Jeg skrev Kælderens i 1945, et halvt år efter, at jeg kom hjem fra lejren i Tyskland.

Jeg oplevede, at mennesket forholder sig spontant til ondt og godt. Når ulykken banker på, vågner oprøreren. Han går ud og giver sit liv. Om nødvendigt slår han ihjel, dræber den ondskab, som rammer den værgeløse.

Jeg oplevede, at mennesket har dimensioner, som vi ikke forestiller os i hverdagen. At mennesket har evige dimensioner i sit inderste Jeg. At mennesket er uendelig godt og uendelig ondt.

Jeg fortæller om et mørke og et lys, som ikke kan rummes i hverdagens sprog. Kælderens er en myte om mennesket.

AKSEL HELTOFT

